НЯКОИ АСПЕКТИ НА ЗАЩИТАТА НА ДАННИ ПРИ ПРОВЕЖДАНЕ НА НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

доц. д-р Петя Данкова
Икономически университет – Варна

ON SOME ASPECTS OF DATA PROTECTION IN SCIENTIFIC RESEARCH

*Assoc. Professor Dr. Petya Dankova
University of Economics – Varna*

Резюме: Настоящият доклад разглежда някои проблеми, свързани със събирането, обработката, съхранението и защитата на лични данни при провеждане на научни изследвания. Представени са основни моменти от Общия регламент относно защитата на данните и Европейския етичен кодекс за почтеност на научните изследвания, касаещи нормативните и етични аспекти при провеждане на научни изследвания.

Ключови думи: *изследователска етика, защита на данните, Общ регламент относно защитата на данните, Европейски етичен кодекс за почтеност на научните изследвания.*

Abstract: This paper discusses issues related to gathering, processing and protection of personal data in scientific research. Highlights of the General Regulation on Data Protection and the European Code of Conduct for Research Integrity concerning the regulatory and ethical aspects of research are presented.

Key words: *research ethics, data protection, General Data Protection Regulation (GDPR), European Code of Conduct for Research Integrity.*

DOI: <https://doi.org/10.36997/PPDD2021.21>

Въведение

Развитието на информационните технологии в последните години създава все повече възможности за натрупване и обработване на данни за целите на научноизследователската дейност. Заедно с това

обаче на преден план се открояват и въпроси, свързани със законовите и етични аспекти при събирането, обработването и съхраняването на тези данни. В тази връзка изследователите следва да познават и прилагат в своята практика редица европейски документи, в това число Общия регламент относно защитата на данните, Хартата на основните права на Европейския съюз, Европейския етичен кодекс за почтеност на научните изследвания и други.

Изложение

Европейският етичен кодекс за почтеност на научните изследвания дефинира научните изследвания като процес на „търсене на знание чрез систематично проучване и размисъл, наблюдение и експериментирание. Макар че различните дисциплини може да използват различни подходи (в хода на това търсене), всички те са обединени от стремежа да подобрят разбирането ни за нас самите и за света, в който живеем“ (Европейски етичен кодекс за почтеност на научните изследвания 2017: 2). Дори за начинаещия изследовател е ясно, че извършването на научни изследвания е немислимо без натрупването на емпирични данни в съответната научна област, обработването им посредством подходящи научни методи и споделянето на изводите и резултатите от тях с представителите на научната общност, а често и с широката общественост. Заедно с това, събирането на данни и тяхното обработване следва да бъдат подчинени на съответните закони и етични норми.

Лаубер-Рьонсберг обръща внимание върху възможния конфликт между нуждата от набиране на емпирични данни за целите на научните изследвания, от една страна, и необходимостта от стриктна защита на данните, от друга страна. Хартата на основните права на Европейския съюз постулира редица свободи на гражданите на съюза, в това число свобода на зачитане на личния и семейния живот (чл. 7), свобода на защита на личните данни (чл. 8), както и свобода на изкуството и науките (чл. 13). „На практика обаче между тези свободи би могъл да възникне конфликт, изискващ намирането на баланс между свободата на науката, от една страна, и защитата на данните във всеки отделен случай.“ (Lauber-Rönsberg 2018: 30).

Европейският етичен кодекс за почтеност на научните изследвания формулира следните принципи, от които следва да се ръководят

изследователите:

- Надеждност на научните изследвания, което намира отражение в техния дизайн, методология, анализ и използване на ресурсите.
- Честност при разработването, провеждането, рецензирането, отчитането и разпространяването на резултатите от проведените научни изследвания по прозрачен, справедлив, изчерпателен и безпристрастен начин.
- Уважение към колегите, участниците в научните изследвания, обществото, екосистемите, културното наследство и околната среда.
- Отговорност за научните изследвания – от зараждането на идеята до публикуването, по отношение на тяхното управление и организация, обучение, надзор и наставничество, както и на цялостното им въздействие. (The European Code of Conduct for Research Integrity 2017: 4).

През 2018 г. Европейската комисия публикува документ под заглавие „Етика и защита на данни“, в който засяга проблематиката на управлението и защитата на данни в контекста на научноизследователската дейност. В документа се подчертава: „Защитата на данните е не само въпрос с ключово значение за изследователската етика в Европа, но и основно човешко право. Тя е тясно свързана с независимостта на личността, с човешкото достойнство и с принципа, че всеки трябва да бъде ценен и уважаван. За да може този принцип да ръководи развитието на днешното информационно общество, изследователската общност следва стриктно да прилага защита на личните данни“ (Ethics and data protection 2018: 3).

Когато в хода на извършване на дадено научно изследване се събират и обработват лични данни, изследователят следва да се придържа както към съответните законови регламенти, така и към нормите на научната етика. Всеки научен проект, включващ обработка на лични данни, следва задължително да съдържа информация относно предвижданите мерки за защита на тези лични данни. В таблица 1 са обобщени категории данни, които се асоциират с по-висока степен на етичен риск, когато бъдат използвани за целите на извършване на научни изследвания. Следва да се подчертае, че етични съображения могат да възникнат както във връзка със съдържанието на събраните данни, така и с произхода на данните, с начина на тяхното получаване и обработката им. Заедно с това, дискусии са въпросите относно предоставянето на свободен достъп до данните, използва-

ни за целите на научните изследвания, което е изискване на някои научни издания или организации, финансиращи научни изследвания (Kämper 2016: 4; Schaar 2016: 2).

Таблица 1

Данни с висок етичен риск при провеждане на научни изследвания

Съдържание на личните данни	<ul style="list-style-type: none"> • Лични данни, свързани с: • расов или етнически произход • политическа и религиозна принадлежност • генетични, биометрични и касаещи здравословното състояние • сексуален живот или сексуална ориентация • членство в профсъюз
Субекти на личните данни	<ul style="list-style-type: none"> • деца • уязвими лица • лица, които не са дали изричното си съгласие да участват в проекта
Техники за събиране на данните	<ul style="list-style-type: none"> • методи или технологии, нарушаващи неприкосновеността на личния живот (например камери за скрито наблюдение, вкл. записи от тях) • извличане на данни (data mining), вкл. данни от социални мрежи • профилиране на индивиди и групи (особено поведенческо или психологическо профилиране) • използване на изкуствен интелект за анализ на лични данни • използване на автоматизирано вземане на решения със съществено влияние върху субектите на данни

Източник: European Commission. Ethics and data protection, 2018, p. 6.

Следва да се подчертае, че всички европейски проекти, включващи обработка на лични данни на идентифицирани лица или лица,

които могат да бъдат идентифицирани¹, са предмет на Общия регламент относно защитата на данните. От друга страна, извън ограниченията на Общия регламент остава обработването на анонимна информация за изследователски цели. „Принципите на защита на данните не следва да се прилагат по отношение на анонимна информация, т.е. информация, която не е свързана с идентифицирано или подлежащо на идентифициране физическо лице, или по отношение на лични данни, които са анонимизирани по такъв начин, че субектът на данните да не може или вече не може да бъде идентифициран“ (Общ регламент относно защитата на данните: 26). Данните, които не се отнасят до идентифицируеми лица, в т.ч. обобщени и статистически данни, данни, които по друг начин са били анонимизирани, не са лични данни и следователно са извън обхвата на Общия регламент.

Следователно, с оглед премахване на етичния риск в сферата на научните изследвания, произтичащ от използването на лични данни, е необходимо тяхното анонимизиране, така че те да не могат да бъдат свързвани с идентифицируеми лица. Важно е да се има предвид, че процесът на анонимизация може да бъде поставен под въпрос поради опасността от ре-идентификация на субектите на лични данни (Ethics and data protection 2018: 8).

Във връзка с горното следва да се обърне внимание върху разликата между процесите по анонимизация и псевдонимизация на данни, използвани за целите на научни изследвания. Съгласно Общия регламент, „псевдонимизация означава обработването на лични данни по такъв начин, че личните данни не могат повече да бъдат свързвани с конкретен субект на данни, без да се използва допълнителна информация, при условие че тя се съхранява отделно и е предмет на технически и организационни мерки с цел да се гарантира, че личните данни не са свързани с идентифицирано физическо лице или с физическо лице, което може да бъде идентифицирано“ (Общ регламент

¹ Съгласно дефиницията на Общия регламент, чл. 4. – „лични данни означава всяка информация, свързана с идентифицирано физическо лице или физическо лице, което може да бъде идентифицирано (*субект на данни*); физическо лице, което може да бъде идентифицирано, е лице, което може да бъде идентифицирано, пряко или непряко, по-специално чрез идентификатор като име, идентификационен номер, данни за местонахождение, онлайн идентификатор или по един или повече признаци, специфични за физическата, физиологичната, генетичната, психическата, умствената, икономическата, културната или социална идентичност на това физическо лице“.

относно защитата на данните, чл. 4, т. 5). Псевдонимизацията включва заместване на лична информация (като например име на индивид) с уникален идентификатор, като се използват техники като кодиране или хеширане. Ако обаче е възможно обратно идентифициране на субектите на данни, задължително следва да се спазват разпоредбите на Общия регламент.

В унисон с Общия регламент е и принципът на минимизация на данните, съгласно който изследователят следва да събира и обработва само и единствено данни, които са необходими за постигане целите на даденото научно изследване. Следователно, не бива да се събират лични данни, които нямат отношение към целите на проучването. В съзвучие с принципа на минимизация на данните, личните данни следва своевременно да бъдат унищожавани от изследователя.

Общият регламент налага строги изисквания относно прозрачността при събирането на данни за целите на научни изследвания. Субектът на данни следва да бъде информиран в „кратка, прозрачна, разбираема и лесно достъпна форма, на ясен и прост език, особено що се отнася до всяка информация, конкретно насочена към деца“ (Общ регламент относно защитата на данните, чл. 12, т. 1). Това включва информация относно целите, за които ще се използват събраните данни, обработката на данните, както и всеки планиран трансфер на личните данни към трети страни. Участниците следва също така да бъдат информирани за техните права, включително право на достъп,² право на изтриване³ и др.

Задължителен елемент при събирането и обработката на данни за целите на научни изследвания е изследователят да получи информирано съгласие от страна на всеки отделен субект на данни. „Съгласие следва да се дава чрез ясно утвърдителен акт, с който да се изразява свободно дадено, конкретно, информирано и недвусмислено заявление за съгласие от страна на субекта на данни за обработване на свързани с него лични данни, например чрез писмена декларация, включително по електронен път, или устна декларация“ (Общ регламент относно защитата на данните: 32). Съгласието трябва да бъде

² Касаещо правото на субекта да получи потвърждение дали се обработват лични данни, свързани с него, и ако това е така, да получи достъп до тях. Вж. ОРЗД, чл. 15.

³ Касаещо правото на субекта да поиска от администратора изтриване на свързаните с него лични данни без ненужно забавяне. Вж. ОРЗД, чл. 17.

дадено свободно и може да бъде оттеглено по всяко време (Schaar 2016: 5).

За да се счита, че субектът на данни е дал своето информирано съгласие, трябва да му бъде предварително предоставена подробна информация, най-малко относно:

- администратора на лични данни и, ако е приложимо, да се предоставят контактите на длъжностното лице за защита на данните;
- целите, за които ще бъдат използвани и обработвани личните данни;
- правата на субекта на лични данни, в т.ч. правото му да оттегли съгласието си;
- дали събраните данни ще бъдат споделяни с трети страни и за какви цели и
- периода на съхраняване на данните преди те да бъдат унищожени (Ethics and data protection 2018: 11).

Заключение

Бурното развитие на информационните технологии изпреварва регулациите за тяхното използване и често повдига редица въпроси и проблеми, някои от които са предвидими, а други – неясни, трудни за идентифициране, дефиниране и разрешаване. То разкрива и широки нови възможности за достъп до емпирични данни и провеждане на мащабни научни изследвания. Заедно с това нараства отговорността на научната общност като цяло, както и на всеки отделен изследовател, за придържане към строги етични норми при извършване на научноизследователска дейност и разпространение на резултатите от нея.

Използвана литература

Регламент (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 година относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/ЕО (Общ регламент относно защитата на данните).

Харта на основните права на Европейския съюз (2016/С 202/02).
Ethics and data protection. (2018). European Commission.

Lauber-Rönsberg, A. (2018). Data Protection Laws, Research Ethics and Social Sciences. // Research Ethics in the Digital Age. Ethics for the Social Sciences and Humanities in Times of Mediatization and Digitization. Springer VS: Wiesbaden, pp. 29 – 44.

Kämper, E. (2016). Risiken sozialwissenschaftlicher Forschung? Forschungsethik, Datenschutz und Schutz von Persönlichkeitsrechten in den Sozial - und Verhaltenswissenschaften. // RatSWD.Working Paper, № 255, (http://www.ratswd.de/dl/RatSWD_WP_255.pdf, 02.10.2021).

The European Code of Conduct for Research Integrity. (2017). Revised Edition. ALLEA – All European Academies, Berlin.

Schaar, K. (2016). What is important for Data Protection in science in the future? General and specific changes in data protection for scientific use resulting from the EU General Data Protection Regulation. // RatSWD Working Paper №258, (https://www.konsortswd.de/wp-content/uploads/RatSWD_WP_258.pdf , 02.10.2021).

За контакти: доц. д-р Петя Данкова
Икономически университет – Варна
e-mail: dankova@ue-varna.bg